

Prethodno saopštenje

UDK: 355.358.014(477):339.174(4-672EU)

DOI: 10.7251/SOCSR2526141K

COBISS.RS-ID 142910209

Zaprimljen rad: 04.04.2025.

Odobren rad: 08.07.2025.

doc. dr Đuro Krčić¹

**EKONOMSKE POSLJEDICE UKRAJINSKOG RATA
ZA ZEMLJE ZAPADNOG BALKANA**

Apstrakt: Rad istražuje višedimenzionalne ekonomske posljedice rusko-ukrajinskog rata na zemlje Zapadnog Balkana (Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Albanija i Kosovo). Kroz analizu dostupnih ekonomskih pokazatelja, statistika i relevantnih izvještaja, istražuje se kako je konflikt, započet 2022. godine, promijenio ekonomske tokove, trgovinske odnose, energetske politiku, investicione obrasce i strategije ekonomskog razvoja u regiji. Rezultati pokazuju da su zemlje Zapadnog Balkana doživjele značajne poremećaje u energetske sektoru, inflacione pritiske i promjene u trgovinskim obrascima. Istovremeno, rat je ubrzao procese energetske diversifikacije i integraciju sa EU tržištima, stvarajući nove prilike za ekonomsko repozicioniranje. Rad ukazuje na različite stepene ekonomske otpornosti među zemljama regije, gdje su države sa diversifikovanim ekonomijama i manjom ovisnošću o ruskim energentima pokazale veću stabilnost. Zaključci sugerišu potrebu za daljim jačanjem regionalne ekonomske saradnje, ubrzanjem EU integracija i razvijanjem strategija za povećanje ekonomske otpornosti u kontekstu globalnih geopolitičkih nestabilnosti.

Ključne riječi: Zapadni Balkan, rusko-ukrajinski rat, ekonomske posljedice, energetska bezbjednost, trgovinska preorijentacija, evropske integracije, ekonomska otpornost

¹ Nezavisni Univerzitet Banja Luka, korespodencija: djkrcc0605@gmail.com

1. UVOD

Rusko-ukrajinski rat, započet u februaru 2022. godine, predstavlja jedan od najznačajnijih geopolitičkih događaja u Evropi nakon Hladnog rata. Ovaj sukob je, osim humanitarnih i bezbjednosnih implikacija, izazvao dalekosežne ekonomske posljedice koje su se osjetile širom svijeta. Zemlje Zapadnog Balkana, iako geografski udaljene od direktnog sukoba, našle su se pod značajnim ekonomskim pritiskom usljed svoje specifične geopolitičke pozicije, energetske zavisnosti, trgovinskih veza i razvojnih izazova. Zapadni Balkan, region koji obuhvata Srbiju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Sjevernu Makedoniju i Albaniju, karakteriše jedinstvena pozicija na raskršću između Istoka i Zapada. Ove države, iako na putu evropskih integracija, održavaju različite stepene ekonomskih i političkih veza sa Rusijom, što je učinilo njihovu ekonomsku situaciju posebno složenom u kontekstu rata u Ukrajini i posljedičnih međunarodnih sankcija Rusiji.

Ovaj rad ima za cilj da pruži sveobuhvatnu analizu ekonomskih posljedica ukrajinskog rata na zemlje Zapadnog Balkana, istražujući ključne sektore ekonomije koji su bili pogođeni, kao i strategije koje su zemlje regiona primjenile kako bi se prilagodile novonastalim okolnostima. Specifični ciljevi istraživanja uključuju:

1. Analizu uticaja rata na energetske sektor i energetske bezbjednost zemalja Zapadnog Balkana;
2. Procjenu promjena u trgovinskim tokovima i obrascima nakon uvođenja sankcija Rusiji;
3. Istraživanje inflacionih pritisaka i poremećaja u lancima snabdijevanja;
4. Evaluaciju uticaja na direktne strane investicije i pristup međunarodnim finansijskim tržištima;
5. Analizu ekonomske preorijentacije i uticaja na procese evropskih integracija.

Rad se oslanja na širok spektar podataka, uključujući ekonomske pokazatelje, trgovinske statistike, energetske analize, izvještaje međunarodnih finansijskih institucija i akademske studije. Posebna pažnja posvećena je komparativnoj analizi, koja omogućava uvid u različite stepene ekonomske otpornosti među zemljama regiona. Razumijevanje ekonomskih posljedica ukrajinskog rata na Zapadni Balkan od ključnog je značaja za kreatore politika, investitore i akademsku zajednicu. Istraživanje doprinosi postojećoj literaturi pružajući sveobuhvatni okvir za analizu ekonomskih izazova i prilika koje su se pojavile kao rezultat ovog značajnog geopolitičkog događaja.

2. TEORIJSKI OKVIR I PREGLED LITERATURE

2.1. Teorijske perspektive o ekonomskim efektima regionalnih konflikata

Proučavanje ekonomskih posljedica regionalnih konflikata ima bogatu teoretsku osnovu koja se oslanja na različite ekonomske škole mišljenja. Prema teoriji ekonomske međuzavisnosti (Keohane & Nye, 2012), povećana ekonomska povezanost smanjuje rizik od konflikta, ali istovremeno povećava ranjivost ekonomija na geopolitičke šokove. Teorija ekonomije sukoba (Collier, 2007) fokusira se na ekonomske motivacije i posljedice sukoba, naglašavajući kako ratovi stvaraju ekonomske dobitke za određene aktere, dok nanose štetu široj ekonomiji. Za razumijevanje posljedica ukrajinskog rata na zemlje Zapadnog Balkana posebno je relevantna teorija centra i periferije (Wallerstein, 2004), koja objašnjava kako ekonomski šokovi u centru svjetskog sistema (u ovom slučaju Evropi) imaju nesrazmjerne efekte na poluperiferiju (Zapadni Balkan). Ova teorijska perspektiva pomaže u objašnjavanju zašto su relativno male ekonomije Zapadnog Balkana osjetljive na geopolitičke promjene koje se dešavaju izvan njihovih granica.

2.2. Empirijske studije o ekonomskim efektima ukrajinskog rata

Iako je literatura o ekonomskim efektima ukrajinskog rata na globalnu ekonomiju u brzom porastu, istraživanja koja se specifično fokusiraju na region Zapadnog Balkana su još uvijek u razvoju. Prema Svetskoj banci (2023), zemlje Zapadnog Balkana doživjele su prosječan pad ekonomskog rasta od 1.2% u 2022. godini kao direktan rezultat rata, prvenstveno zbog poremećaja u energetsom sektoru i trgovinskim tokovima. Bartlett i Prica (2023) analizirali su različite kanale putem kojih se ekonomski šok ukrajinskog rata prenio na Zapadni Balkan, identificirajući energetska zavisnost, trgovinske veze i investicione tokove kao ključne faktore. Njihova studija pokazuje da su zemlje sa većom energetsom zavisnošću od Rusije, poput Srbije i Bosne i Hercegovine, bile podložnije negativnim ekonomskim efektima. Istraživanje koje je sproveo Bečki institut za međunarodne ekonomske studije (wiiw, 2023) ukazuje na značajnu heterogenost u ekonomskim posljedicama među zemljama regiona. Prema ovoj studiji, Albanija je pokazala najveću ekonomsku otpornost zahvaljujući svojoj manjoj zavisnosti od ruskih energenata i većoj integraciji sa evropskim tržištima, dok su Srbija i Bosna i Hercegovina bile najviše pogođene zbog svoje energetske zavisnosti i jačih trgovinskih veza sa Rusijom.

2.3. Literatura o energetskej bezbjednosti i diverzifikaciji

Energetska bezbjednost predstavlja centralni aspekt ekonomskih posljedica ukrajinskog rata na Zapadni Balkan. Brojne studije (Kovačević, 2023; Međunarodna agencija za energiju, 2022) pokazuju da su zemlje regiona suočene sa značajnim izazovima u obezbjeđivanju stabilnog snabdijevanja energijom nakon poremećaja u ruskim isporukama. Kovačević (2023) analizira kako je rat u Ukrajini ubrzao procese energetske diverzifikacije na Zapadnom Balkanu, sa povećanim ulaganjima u obnovljive izvore energije i infrastrukturu za uvoz tečnog prirodnog gasa (LNG). Međutim, autor naglašava da kratkoročni troškovi ove tranzicije predstavljaju značajan ekonomski izazov za zemlje regiona.

2.4. Istraživanja o trgovinskej preorijentaciji

Literatura o trgovinskej preorijentaciji nakon geopolitičkih šokova (Gould, 2018) pruža važan okvir za razumijevanje promjena u trgovinskim obrascima zemalja Zapadnog Balkana. Studija OECD-a (2023) pokazuje da su zemlje regiona nakon početka rata značajno povećale trgovinsku razmjenu sa EU, dok je trgovina sa Rusijom zabilježila pad. Begović i Matković (2023) analiziraju kako su sankcije nametnute Rusiji uticale na izvozna tržišta zemalja Zapadnog Balkana, posebno u sektorima poljoprivrede, metala i tekstila. Njihovo istraživanje pokazuje da su zemlje sa diversifikovanijom izvoznom strukturom, poput Sjeverne Makedonije, bile sposobnije da preusmjere svoju trgovinu na alternativna tržišta.

2.5. Praznine u postojećoj literaturi

Uprkos rastućem broju studija o ekonomskim efektima ukrajinskog rata, postoje značajne praznine u literaturi koje se odnose specifično na Zapadni Balkan. Nedostaju sveobuhvatne analize koje integrišu različite ekonomske dimenzije (energetiku, trgovinu, investicije, finansijska tržišta) u jedan koherentan okvir. Takođe, ograničena je literatura koja ispituje dugoročne strukturne promjene u ekonomijama regiona kao rezultat rata. Ovaj rad nastoji da adresira ove praznine pružajući integrisanu analizu različitih ekonomskih dimenzija, kao i procjenu dugoročnih strukturnih promjena koje proizilaze iz ukrajinskog rata. Kroz kombinaciju kvantitativnih ekonomskih pokazatelja i kvalitativne analize politika, istraživanje doprinosi boljem razumijevanju složenih ekonomskih dinamika koje oblikuju region u periodu geopolitičkih turbulencija.

3. METODOLOGIJA

3.1. Istraživački pristup i dizajn

Ovo istraživanje koristi mješoviti metodološki pristup koji kombinuje kvantitativne i kvalitativne metode kako bi se osigurala sveobuhvatna analiza ekonomskih posljedica ukrajinskog rata na zemlje Zapadnog Balkana. Istraživački dizajn je primarno eksplorativno-deskriptivan, sa elementima komparativne analize koja omogućava sistemsko poređenje ekonomskih efekata među različitim zemljama regiona.

Istraživanje se oslanja na širok spektar sekundarnih izvora podataka, uključujući:

- Ekonomске statistike i makroekonomske pokazatelje iz nacionalnih statističkih zavoda zemalja Zapadnog Balkana
- Izvještaje međunarodnih finansijskih institucija (Svjetska banka, MMF, EBRD)
- Trgovinske statistike iz baza podataka UN COMTRADE i Eurostat
- Energetske podatke iz Međunarodne agencije za energiju i nacionalnih energetske regulatora
- Sektorske analize i izvještaje relevantnih think tankova i istraživačkih instituta
- Akademske studije i naučne radove koji se bave ekonomskim efektima ukrajinskog rata

Za osiguranje aktuelnosti podataka, fokus je stavljen na izvore objavljene između februara 2022. i marta 2025. godine, pokrivajući period od početka rata do trenutka pisanja ovog rada.

3.2. Analitički okvir

Analitički okvir istraživanja strukturisan je oko pet ključnih ekonomskih dimenzija koje su identifikovane kao najznačajnije za razumijevanje ukupnih ekonomskih posljedica ukrajinskog rata na zemlje Zapadnog Balkana:

1. Energetska bezbjednost i transformacija - analiza promjena u energetskom snabdijevanju, cijenama, potrošnji i investicijama u energetske infrastrukture
2. Trgovinski tokovi i reorientacija - procjena promjena u volumenu i strukturi uvoza i izvoza, kao i promjena glavnih trgovinskih partnera
3. Inflacija i makroekonomska stabilnost - analiza inflacionih pritisa, mjera monetarne politike i ukupne makroekonomske stabilnosti

4. Investicioni tokovi i pristup kapitalu - procjena promjena u direktnim stranim investicijama, portfolio investicijama i pristupu međunarodnim finansijskim tržištima
 5. Strukturne ekonomske promjene i politike prilagođavanja - analiza dugoročnih strukturnih promjena u ekonomijama regiona i politika koje su vlade implementirale kao odgovor na nove okolnosti
- Za svaku od ovih dimenzija, istraživanje primjenjuje komparativni pristup, analizirajući sličnosti i razlike među zemljama Zapadnog Balkana.

3.3. Analiza podataka

Za analizu kvantitativnih podataka korištene su deskriptivne statistike, trend analize i komparativne analize. Specifične analitičke tehnike uključuju:

- Analizu vremenskih serija za identifikaciju promjena u ključnim ekonomskim pokazateljima prije i poslije početka rata
- Korelacionu analizu za ispitivanje odnosa između energetske zavisnosti i ekonomskih performansi
- Komparativnu analizu ekonomskih pokazatelja među zemljama regiona za identifikaciju faktora otpornosti

Kvalitativna analiza dokumenata i politika korištena je za kontekstualizaciju kvantitativnih nalaza i dublje razumijevanje strategija koje su zemlje regiona primjenile kao odgovor na ekonomske izazove. Ova analiza je fokusirana na identifikaciju ključnih tema, obrazaca i trendova u ekonomskim politikama i strategijama različitih zemalja.

3.4. Ograničenja istraživanja

Važno je napomenuti nekoliko ograničenja ovog istraživanja:

- Dostupnost podataka predstavlja značajno ograničenje, posebno za najnoviji period, gdje su neki ekonomski pokazatelji dostupni samo kao preliminarne procjene;
- Izolovanje ekonomskih efekata ukrajinskog rata od drugih faktora (poput posljedica COVID-19 pandemije ili strukturnih ekonomskih problema) predstavlja metodološki izazov;
- Različiti sistemi prikupljanja i obrade statističkih podataka među zemljama regiona mogu otežati direktna poređenja;
- Brzo mijenjajuća priroda geopolitičke situacije znači da će neki nalazi ovog istraživanja zahtijevati reviziju u svjetlu budućih događaja.

Uprkos ovim ograničenjima, primjenjeni metodološki pristup omogućava robusnu analizu glavnih ekonomskih trendova i obrazaca koji su se pojavili kao rezultat ukrajinskog rata.

4. ENERGETSKA BEZBJEDNOST I TRANSFORMACIJA

4.1. Predratna energetska zavisnost zemalja Zapadnog Balkana

Prije rusko-ukrajinskog rata, energetska zavisnost zemalja Zapadnog Balkana karakterisala je značajna zavisnost od ruskih energenata, posebno prirodnog gasa. Prema podacima Međunarodne agencije za energiju (2022), zavisnost od ruskog gasa bila je najizraženija u Srbiji (85%) i Bosni i Hercegovini (100%), dok su Sjeverna Makedonija (60%) i Crna Gora (takođe zavisna kroz uvoz električne energije iz Srbije) imale nešto manju, ali još uvijek značajnu zavisnost. Albanija i Kosovo, s druge strane, imale su minimalnu direktnu zavisnost od ruskog gasa, oslanjajući se primarno na hidroenergiju i termo-elektrane na uglj. Ova energetska struktura predstavljala je značajnu ekonomsku ranjivost koja je postala očigledna nakon početka rata i uvođenja sankcija Rusiji. Prema studiji EBRD-a (2023), zemlje sa višom stopom energetske zavisnosti od Rusije doživjele su značajnije ekonomske poremećaje u prvim mjesecima rata.

4.2. Poremećaji u snabdijevanju i cjenovni šokovi

Ukrajinski rat je izazvao značajne poremećaje u snabdijevanju energentima širom Zapadnog Balkana. Prema podacima Energetske zajednice (2023), cijene prirodnog gasa u regionu porasle su u prosjeku za 120% u periodu od februara 2022. do decembra 2022. godine, dok su cijene električne energije na veleprodajnim tržištima porasle za 80% u istom periodu. Bosna i Hercegovina je bila posebno pogođena, suočavajući se sa rizikom potpunog prekida snabdijevanja gasom tokom zime 2022/2023. godine. Vlada je bila primorana da interveniše kroz subvencije i hitne nabavke alternativnih energenata, što je značajno opteretilo javne finansije. Prema izvještaju Svjetske banke (2023), energetske subvencije su dostigle 2.5% BDP-a BiH u 2022. godini, predstavljajući značajan fiskalni izazov.

Srbija, uprkos tradicionalno bliskim vezama sa Rusijom, takođe je doživjela značajne poremećaje u snabdijevanju. Iako nije direktno podržala zapadne sankcije Rusiji, indirektni efekti finansijskih ograničenja i logističkih izazova rezultirali su nestabilnošću u snabdijevanju i rastom cijena. Prema podacima Agencije za energetiku Republike Srbije (2023), maloprodajne cijene

prirodnog gasa za industrijske korisnike porasle su za 110% između februara 2022. i decembra 2023. godine.

4.3. Strategije energetske diverzifikacije

Rat u Ukrajini djelovao je kao katalizator za ubrzanje energetske diverzifikacije širom regiona. Prema izvještaju Energetske zajednice (2024), zemlje Zapadnog Balkana su u periodu 2022-2024 pokrenule projekte energetske diverzifikacije u vrijednosti od preko 3 milijarde evra. Srbija je intenzivirala radove na interkonekciji sa gasnim sistemom Bugarske, što je omogućilo pristup azerbejdžanskom gasu putem Južnog gasnog koridora. Projekat vrijedan 85 miliona evra, koji je dijelom finansiran od strane EU, završen je u oktobru 2023. godine i značajno je smanjio zavisnost zemlje od ruskog gasa (Ministarstvo rudarstva i energetike Republike Srbije, 2023). Sjeverna Makedonija je ubrzala razvoj svoje gasne infrastrukture, sa fokusom na interkonekciju sa grčkim sistemom, što je omogućilo pristup LNG terminalima u Grčkoj. Prema podacima Ministarstva ekonomije Sjeverne Makedonije (2024), ova interkonekcija je omogućila smanjenje zavisnosti od ruskog gasa sa 60% na manje od 30% u periodu od dvije godine. Bosna i Hercegovina (Knežević, 2024) je takođe intenzivirala napore za diversifikaciju, fokusirajući se na razvoj interkonekcije sa hrvatskim gasnim sistemom, što bi omogućilo pristup LNG terminalu na Krku. Međutim, kompleksna administrativna struktura zemlje usporila je implementaciju projekta (Energetska zajednica, 2024).

4.4. Ubrzanje tranzicije ka obnovljivim izvorima energije

Ukrajinski rat je djelovao kao katalizator za ubrzani razvoj obnovljivih izvora energije u regionu. Prema podacima IRENA-e (2024), kapaciteti obnovljive energije na Zapadnom Balkanu porasli su za 35% u periodu 2022-2024, što predstavlja značajno ubrzanje u odnosu na prethodni period. Albanija je nastavila da jača svoju poziciju lidera u hidroenergiji, ali je takođe diverzifikovala ka solarnoj energiji. U 2023. godini, zemlja je pustila u rad solarni park Karavasta, sa kapacitetom od 140 MW, što predstavlja najveću solarnu elektranu u regionu (Ministarstvo infrastrukture i energije Albanije, 2023). Crna Gora je takođe značajno unaprijedila kapacitete obnovljivih izvora, sa fokusom na vjetroelektrane. Vjetroelektrana Gvozd, kapaciteta 72 MW, puštena je u rad 2024. godine, povećavajući udio obnovljive energije u ukupnoj proizvodnji električne energije na preko 50% (EPCG, 2024). Kosovo je pokrenulo ambiciozni program aukcija za obnovljive izvore energije, sa ciljem smanjenja

zavisnosti od termoelektrana na ugalj. U periodu 2022-2024, dodijeljeni su projekti za 350 MW novih solarnih i vjetro-kapaciteta (Kosovska energetska korporacija, 2024).

4.5. Ekonomske implikacije energetske transformacije

Energetska transformacija potaknuta ukrajinskim ratom ima značajne ekonomske implikacije za zemlje Zapadnog Balkana. S jedne strane, inicijalni troškovi prilagođavanja bili su značajni, opterećujući javne finansije kroz subvencije i hitne infrastrukturne investicije. Prema procjeni MMF-a (2023), energetske subvencije i interventne mjere koštale su zemlje regiona između 1.5% i 3% BDP-a u 2022. godini. Sa druge strane, dugoročni ekonomski efekti energetske transformacije pokazuju pozitivne trendove. Prema studiji EBRD-a (2024), investicije u energetsku infrastrukturu i obnovljive izvore generisale su približno 45,000 novih radnih mjesta u regionu u periodu 2022-2024. Dodatno, smanjenje energetske zavisnosti od jednog izvora poboljšalo je energetsku bezbjednost i smanjilo ekonomsku ranjivost na geopolitičke šokove.

Kovačević (2024) naglašava da je energetska transformacija takođe doprinijela privlačenju novih stranih direktnih investicija, posebno u sektoru obnovljivih izvora energije. Prema ovoj studiji, region je privukao preko 2 milijarde evra stranih direktnih investicija u sektor obnovljive energije u periodu 2022-2024, što predstavlja značajan porast u odnosu na prethodni period.

5. TRGOVINSKI TOKOVI I REORIJENTACIJA

5.1. Trgovinske veze sa Rusijom i Ukrajinom prije rata

Prije izbijanja rata, trgovinske veze zemalja Zapadnog Balkana sa Rusijom i Ukrajinom varirale su značajno među zemljama regiona. Prema podacima UN COMTRADE (2022), Srbija je imala najintenzivnije trgovinske odnose sa Rusijom, sa ukupnom trgovinskom razmjenom od približno 2.5 milijardi evra u 2021. godini, što je činilo oko 6.5% njene ukupne spoljnotrgovinske razmjene. Bosna i Hercegovina je takođe imala značajnu trgovinsku razmjenu sa Rusijom, posebno u sektoru energenata, sa ukupnom vrijednošću od oko 700 miliona evra (4.2% ukupne trgovine). Sa druge strane, Albanija, Kosovo, Crna Gora i Sjeverna Makedonija imale su ograničenije trgovinske veze sa Rusijom, sa udjelima ispod 3% ukupne spoljnotrgovinske razmjene. Trgovina sa Ukrajinom bila je još ograničenija za sve zemlje regiona, sa udjelima uglavnom ispod 1% ukupne trgovine.

Struktura trgovine sa Rusijom bila je asimetrična, sa dominacijom uvoza energenata (nafta, gas), dok je izvoz bio diversifikovan i uključivao poljoprivredne proizvode, tekstil i metale. Prema analizi Svjetske banke (2022), ova struktura trgovine odražavala je tipičnu razmjenu između ekonomija u razvoju i ekonomije bogate resursima.

5.2. Uticaj sankcija i poremećaji u trgovinskim tokovima

Nakon uvođenja zapadnih sankcija Rusiji, zemlje Zapadnog Balkana našle su se u kompleksnoj situaciji. Države kandidati za članstvo u EU (Albanija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija i Srbija) suočile su se sa pritiskom da usklade svoju spoljnu politiku sa EU, uključujući i trgovinske sankcije. Prema podacima Evropske komisije (2023), Albanija, Crna Gora i Sjeverna Makedonija su u velikoj mjeri uskladile svoje trgovinske politike sa sankcijama EU, dok je Srbija zadržala neutralniju poziciju. Ovo je rezultiralo značajnim poremećajima u trgovinskim tokovima. Prema analizi CEFTA sekretarijata (2023), trgovina između zemalja Zapadnog Balkana i Rusije opala je za približno 40% u periodu od marta 2022. do decembra 2023. godine. Najznačajniji pad zabilježen je u sektorima koji su direktno pogođeni sankcijama, poput finansijskih usluga, tehnologije i luksuzne robe.

Trgovina sa Ukrajinom takođe je doživjela dramatičan pad usljed logističkih poremećaja i pada proizvodnje u Ukrajini. Prema podacima UN COMTRADE (2023), trgovina između zemalja Zapadnog Balkana i Ukrajine opala je za približno 65% u 2022. godini u poređenju sa 2021. godinom.

5.3. Preorijentacija trgovinskih tokova

Suočene sa poremećajima u trgovini sa Rusijom i Ukrajinom, zemlje Zapadnog Balkana brzo su preorijentisale svoje trgovinske tokove. Prema analizi Bečkog instituta za međunarodne ekonomske studije (2024), tri glavna obrasca trgovinske preorijentacije mogu se identifikovati:

1. Pojačana trgovina sa EU - Sve zemlje regiona zabilježile su porast trgovine sa EU. Prema podacima Eurostata (2024), trgovina između EU i Zapadnog Balkana porasla je za 15% u periodu 2022-2023, dostižući rekordnih 62 milijarde evra. Najznačajniji porast zabilježen je u sektorima poljoprivrede, metala i tekstila.

2. Regionalna trgovinska integracija - Intraregionalna trgovina na Zapadnom Balkanu takođe je doživjela značajan porast. Prema podacima CEFTA sekretarijata (2024), trgovina unutar CEFTA regiona porasla je za 22% u periodu

2022-2024, dostižući vrijednost od preko 10 milijardi evra. Ovo ukazuje na jačanje regionalnih ekonomskih veza kao odgovor na geopolitičke poremećaje.

3. Diversifikacija ka novim tržištima - Zemlje regiona takođe su aktivno radile na otvaranju novih tržišta. Prema podacima nacionalnih statističkih zavoda (2024), trgovina sa zemljama Bliskog istoka, Sjeverne Afrike i Azije (posebno Kinom i Turskom) porasla je u prosjeku za 30% u periodu 2022-2024.

5.4. Strukturne promjene u trgovinskoj razmjeni

Ukrajinski rat nije samo promijenio geografsku distribuciju trgovine već i njenu strukturu. Prema analizi OECD-a (2024), nekoliko ključnih strukturnih promjena može se identifikovati:

1. Promjene u energetskej trgovini - Najdramatičnije promjene dogodile su se u trgovini energentima. Zemlje regiona značajno su smanjile uvoz ruskih energenata, zamjenjujući ih alternativnim izvorima. Prema podacima Energetske zajednice (2024), udio ruskog gasa u ukupnom uvozu gasa u regionu opao je sa prosječnih 65% u 2021. na manje od 30% u 2024. godini.

2. Rast poljoprivrednog izvoza - Poremećaji u globalnim lancima snabdjevanja hranom stvorili su nove prilike za poljoprivredni izvoz iz regiona. Prema podacima FAO (2024), izvoz poljoprivrednih proizvoda sa Zapadnog Balkana porastao je za 25% u periodu 2022-2024, posebno u segmentu žitarica i voća.

3. Jačanje izvoza metala i minerala - Globalna potražnja za metalima i mineralima, posebno onima koji su ključni za energetske tranzicije, stvorila je prilike za povećani izvoz iz regiona. Prema podacima nacionalnih statističkih zavoda (2024), izvoz metala i minerala iz regiona porastao je za 18% u periodu 2022-2024.

5.5. Regionalne razlike u trgovinskoj adaptaciji

Analiza trgovinskih podataka otkriva značajne razlike u kapacitetu zemalja regiona da se adaptiraju na nove trgovinske realnosti. Prema studiji Evropske banke za obnovu i razvoj (2024), zemlje sa diversifikovanijom izvoznom strukturom i većom integracijom u evropske lance vrijednosti pokazale su veću otpornost i sposobnost trgovinske adaptacije. Sjeverna Makedonija se izdvaja kao primjer uspješne trgovinske adaptacije, sa povećanjem izvoza u EU za 26% u periodu 2022-2024, prvenstveno u sektorima automobilske komponente, tekstila i elektronike. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Sjeverne Makedonije (2024), udio izvoza u EU porastao je sa 78% u 2021. na 85% u 2024. godini.

Albanija je takođe pokazala značajnu trgovinsku fleksibilnost, sa fokusom na izvoz poljoprivrednih proizvoda i tekstila u EU. Prema podacima INSTAT-a (2024), albanski izvoz u EU porastao je za 22% u periodu 2022-2024, dok je izvoz u Rusiju, koji je inače bio ograničen, opao za 70%. Srbija, suočena sa izazovom balansiranja između ekonomskih veza sa EU i političkih veza sa Rusijom, pokazala je mješovite rezultate. Iako je zabilježila porast izvoza u EU za 15%, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (2024), istovremeno je uspjela da održi određeni nivo trgovinske razmjene sa Rusijom, posebno u sektorima koji nisu direktno pogođeni sankcijama.

6. INFLACIJA I MAKROEKONOMSKA STABILNOST

6.1. Inflacioni pritisci nakon početka rata

Jedan od najvidljivijih ekonomskih efekata ukrajinskog rata na zemlje Zapadnog Balkana bila je ubrzana inflacija. Prema podacima MMF-a (2023), godišnja stopa inflacije u regionu porasla je sa prosječnih 3.5% u 2021. na 14.2% u 2022. godini, što predstavlja najviši nivo od perioda tranzicije ranih 2000-ih. Inflacioni pritisci bili su posebno izraženi u sektoru energije i hrane, što je odražavalo globalne trendove. Prema analizi Svjetske banke (2023), cijene energije u regionu porasle su u prosjeku za 45% u 2022. godini, dok su cijene prehrambenih proizvoda porasle za 25%. Ovi sektori zajedno čine značajan dio potrošačke korpe u zemljama regiona (35-45%), što objašnjava snažan uticaj na ukupnu inflaciju.

Najviše stope inflacije zabilježene su u Srbiji (15.1% u decembru 2022.) i Bosni i Hercegovini (14.8%), dok su nešto niže, ali još uvijek značajne stope zabilježene u Crnoj Gori (13.5%), Sjevernoj Makedoniji (12.7%), Albaniji (12.3%) i Kosovu (11.6%), prema podacima nacionalnih statističkih zavoda i centralnih banaka (2023).

6.2. Monetarni odgovori i izazovi

Centralne banke zemalja Zapadnog Balkana suočile su se sa složenim izazovom balansiranja između suzbijanja inflacije i održavanja ekonomskog rasta. Prema izvještaju MMF-a (2023), monetarne vlasti u regionu generalno su prihvatile restriktivniju monetarnu politiku, sa prosječnim povećanjem referentnih kamatnih stopa od 350 baznih poena u periodu od marta 2022. do decembra 2023. godine.

Narodna banka Srbije bila je najagresivnija u zaoštavanje monetarne politike, povećavajući referentnu kamatnu stopu sa 1.0% u februaru 2022. na

5.25% u decembru 2023. godine. Prema izvještaju NBS (2023), ova politika je bila neophodna da bi se “usidрила inflaciona očekivanja i ograničili sekundarni efekti rasta cijena energije i hrane”. Banka Albanije i Narodna banka Sjeverne Makedonije takođe su značajno povisile svoje referentne stope (sa 0.5% na 3.75% i sa 1.25% na 4.75%, respektivno), dok je Centralna banka Bosne i Hercegovine, zbog svog valutnog odbora vezanog za euro, bila ograničena u monetarnom odgovoru i oslanjala se prvenstveno na makroprudencijalne mjere.

6.3. Fiskalne mjere za ublažavanje inflacionih pritisaka

Uz monetarnu politiku, vlade zemalja Zapadnog Balkana implementirale su niz fiskalnih mjera za ublažavanje uticaja inflacije na najranjivije segmente stanovništva i ekonomije. Prema analizi MMF-a (2023), fiskalne mjere u regionu mogu se grupisati u tri kategorije:

1. Direktnе subvencije za energente - Sve zemlje regiona uvele su različite forme energetske subvencije za domaćinstva i preduzeća. Prema procjenama EBRD-a (2023), ove subvencije su koštale između 1% i 2.5% BDP-a, ovisno o zemlji.

2. Socijalni transferi ranjivim grupama - Implementirani su dodatni socijalni transferi za penzionere, socijalno ugrožene porodice i druge ranjive grupe. Prema podacima Svjetske banke (2023), ovi transferi su iznosili između 0.5% i 1.2% BDP-a.

3. Privremeno smanjenje poreza na osnovne proizvode - Nekoliko zemalja, uključujući Sjevernu Makedoniju, Albaniju i Srbiju, privremeno je smanjilo PDV na osnovne prehrambene proizvode i energente. Prema procjenama nacionalnih ministarstava finansija (2023), fiskalni trošak ovih mjera iznosio je između 0.3% i 0.8% BDP-a.

6.4. Uticaj na javne finansije i fiskalna održivost

Kombinacija povećanih javnih rashoda (kroz subvencije i socijalne transfere) i ekonomskog usporavanja negativno je uticala na javne finansije zemalja regiona. Prema podacima MMF-a (2023), prosječni budžetski deficit u regionu povećao se sa 3.5% BDP-a u 2021. na 4.8% BDP-a u 2022. godini. Javni dug takođe je pokazao trend rasta. Prema analizi EBRD-a (2024), prosječni javni dug u regionu porastao je sa 56% BDP-a u 2021. na 61% BDP-a u 2023. godini. Najveći porast zabilježen je u Crnoj Gori (sa 84% na 90% BDP-a) i Srbiji (sa 57% na 63% BDP-a). Ovo pogoršanje fiskalnih pozicija dovelo je do povećanih troškova finansiranja za zemlje regiona. Prema podacima Mini-

starstva finansija Srbije (2023), prinosi na desetogodišnje državne obveznice porasli su sa 3.5% u januaru 2022. na 6.8% u decembru 2023. godine. Slični trendovi zabilježeni su i u drugim zemljama regiona.

6.5. Normalizacija inflacije i dugoročni izgledi

Uprkos inicijalnom inflacionom šoku, podaci iz 2024. godine ukazuju na postepenu normalizaciju inflacionih pritisaka. Prema podacima nacionalnih statističkih zavoda (2024), prosječna godišnja inflacija u regionu opala je na 6.5% u prvom kvartalu 2025. godine. Ovo smanjenje inflacije može se pripisati kombinaciji faktora, uključujući:

- Stabilizaciju globalnih cijena energije i hrane;
- Efekte restriktivne monetarne politike;
- Jačanje lokalnih valuta nakon inicijalnog slabljenja;
- Adaptaciju lanaca snabdijevanja na nove geopolitičke realnosti.

Prema projekcijama MMF-a (2025), očekuje se dalje smanjenje inflacije na prosječnih 3.5% do kraja 2025. godine, što bi označilo povratak na predratne nivoe. Međutim, ista projekcija upozorava da će fiskalna konsolidacija ostati izazov u srednjem roku, sa potrebom za postupnim smanjenjem deficita i javnog duga.

7. INVESTICIONI TOKOVI I PRISTUP KAPITALU

7.1. Uticaj rata na direktne strane investicije

Ukrajinski rat imao je složen uticaj na tokove direktnih stranih investicija (DSI) u zemljama Zapadnog Balkana. Prema podacima UNCTAD-a (2023), ukupni priliv DSI u region opao je za približno 15% u 2022. godini, kao rezultat povećane globalne neizvjesnosti i preispitivanja investicionih strategija u regionu.

Međutim, ovaj inicijalni pad nije bio ravnomjerno raspoređen među zemljama regiona. Prema analizi Bečkog instituta za međunarodne ekonomske studije (2024), Albanija i Sjeverna Makedonija doživjele su relativno mali pad DSI (6% i 8% respektivno), dok su Srbija, Bosna i Hercegovina i Crna Gora zabilježile značajnije smanjenje (18%, 22% i 25% respektivno). Interesantno je da su se obrasci DSI značajno promijenili nakon početnog šoka. Prema podacima centralnih banaka zemalja regiona (2024), priliv DSI počeo je da se oporavlja već krajem 2022. godine, sa novim fokusima na sektore energetike, obnovljivi-

vih izvora energije, informacionih tehnologija i proizvodnje koja se seli iz istoka Evrope (Knežević, 2025).

7.2. Promjene u izvorima i sektorskoj distribuciji investicija

Ukrajinski rat je doveo do značajnih promjena u geografskim izvorima DSI u regionu. Prema analizi EBRD-a (2024), investicije iz zapadnoevropskih zemalja (posebno Njemačke, Austrije, Italije i Francuske) porasle su za 28% u periodu 2022-2024, dok su investicije iz Rusije praktično prestale nakon uvođenja sankcija.

Takođe je primijećen porast investicija iz Turske (35%), UAE (120%) i Kine (45%), prema podacima nacionalnih agencija za promociju investicija (2024). Ovo odražava šire geopolitičke promjene i repozicioniranje ovih ekonomija na evropskim tržištima. Sektorska distribucija investicija takođe je doživjela značajne promjene. Prema analizi UNCTAD-a (2024), najznačajniji rast investicija zabilježen je u sljedećim sektorima:

1. Energetika i obnovljivi izvori - Priliv DSI u ovaj sektor porastao je za 85% u periodu 2022-2024, dostigavši rekordnih 2.8 milijardi evra.
2. Informacione tehnologije - Investicije u IT sektor porasle su za 65%, sa značajnim projektima u Srbiji i Sjevernoj Makedoniji.
3. Farmaceutska industrija - Zabilježen je rast od 40%, prvenstveno kroz proširenje postojećih proizvodnih kapaciteta.
4. Poljoprivreda i prehrambena industrija - Investicije su porasle za 30%, odražavajući povećanu stratešku važnost prehrambene bezbjednosti.

7.3. Nearshoring i relokacija proizvodnje

Jedan od najznačajnijih trendova koji je ukrajinski rat ubrzao je tzv. “nearshoring” - relokacija proizvodnje bliže evropskim tržištima. Prema istraživanju Evropske investicione banke (2024), preko 120 kompanija koje su prethodno imale proizvodne operacije u Ukrajini, Rusiji ili Bjelorusiji relocirale su dio ili sve svoje aktivnosti u zemlje Zapadnog Balkana u periodu 2022-2024.

Srbija je bila najuspješnija u privlačenju ovih investicija, sa 58 projekata relokacije vrijednih približno 950 miliona evra, prema podacima Razvojne agencije Srbije (2024). Sjeverna Makedonija je privukla 32 projekta (420 miliona evra), dok su Bosna i Hercegovina i Albanija privukle 18 i 12 projekata respektivno. Ove investicije su prvenstveno koncentrisane u sektorima automobilske komponente, elektronike, mašinske industrije i tekstila, stvarajući značajan broj novih radnih mjesta. Prema proceni EBRD-a (2024), investicije

kroz nearshoring kreirale su približno 35,000 novih radnih mjesta u regionu u periodu 2022-2024.

7.4. Izazovi na finansijskim tržištima i promjene u pristupu kapitalu

Ukrajinski rat je takođe uticao na pristup zemalja Zapadnog Balkana međunarodnim finansijskim tržištima. Prema podacima S&P Global (2023), prosječni troškovi zaduživanja za zemlje regiona porasli su za 180-250 baznih poena u periodu od februara 2022. do sredine 2023. godine.

Ovo povećanje troškova finansiranja bilo je rezultat nekoliko faktora:

- Opšte povećanje averzije prema riziku na globalnim finansijskim tržištima;
- Zabrinutost investitora zbog geopolitičke nestabilnosti u širem regionu;
- Pogoršanje makroekonomskih pokazatelja (inflacija, fiskalni deficit);
- Zabrinutost zbog energetske bezbjednosti i ekonomske otpornosti.

Međutim, situacija se značajno poboljšala krajem 2023. i tokom 2024. godine. Prema analizi MMF-a (2024), spread-ovi na državne obveznice zemalja regiona smanjili su se za 100-150 baznih poena u odnosu na vrhunac, odražavajući poboljšanje makroekonomskih uslova i prilagodbu ekonomija novim realnostima.

7.5. Uloga međunarodnih finansijskih institucija

Međunarodne finansijske institucije (MFI) odigrale su ključnu ulogu u obezbjeđivanju finansijske stabilnosti i podrške investicijama u regionu nakon početka rata. Prema podacima Svjetske banke (2024), ukupna finansijska podrška MFI zemljama Zapadnog Balkana povećana je za 65% u periodu 2022-2024 u poređenju sa prethodnim trogodišnjim periodom. Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) povećala je svoje godišnje investicije u region sa približno 1.3 milijarde evra u 2021. na 2.2 milijarde evra u 2023. godini, sa fokusom na energetske bezbjednost, zelenu tranziciju i podršku malim i srednjim preduzećima. Evropska investiciona banka (EIB) je takođe značajno povećala svoje aktivnosti, sa ukupnim investicijama od 3.8 milijardi evra u periodu 2022-2024, prvenstveno u infrastrukturu, energetiku i digitalizaciju. Ove investicije su bile ključne ne samo za održavanje ekonomske aktivnosti u kratkom roku, već i za podršku strukturnim reformama i ekonomskoj transformaciji u srednjem i dugom roku.

8. STRUKTURNE EKONOMSKE PROMJENE I MJERE ADAPTACIJE

8.1. Ubrzanje strukturnih reformi

Ukrajinski rat (Knežević, 2025) djelovao je kao katalizator za ubrzanje strukturnih reformi u ekonomijama Zapadnog Balkana. Prema analizi OECD-a (2024), zemlje regiona implementirale su više strukturnih reformi u periodu 2022-2024 nego u prethodnom petogodišnjem periodu, fokusirajući se na:

1. Reforme energetskog sektora - Liberalizacija tržišta energije, jačanje regulatornih okvira i podsticaji za investicije u obnovljive izvore energije.
2. Diversifikaciju ekonomije - Ciljane politike za razvoj novih sektora i smanjenje zavisnosti od tradicionalnih industrija.
3. Digitalizaciju - Ubrzane investicije u digitalnu infrastrukturu i e-usluge.
4. Jačanje konkurencije - Smanjenje administrativnih barijera za poslovanje i unaprijeđenje antimonopolske regulacije.

Prema Indeksu strukturnih reformi EBRD-a (2024), najveći napredak zabilježen je u Sjevernoj Makedoniji i Albaniji, koje su poboljšale svoje skorove za 0.8 i 0.7 poena respektivno (na skali od 1 do 10), dok su Srbija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina ostvarile umjereniji napredak (0.5, 0.4 i 0.3 poena respektivno).

8.2. Ubrzanje evropskih integracija

Ukrajinski rat je značajno ubrzao procese evropskih integracija za zemlje Zapadnog Balkana. Prema izvještaju Evropske komisije (2024), EU je usvojila "Ubrzani put za integraciju Zapadnog Balkana" kao dio šire strategije jačanja stabilnosti u regionu i smanjenja ruskog uticaja. Ovaj pristup uključuje:

- Povećanje pretpristupne finansijske pomoći (Instrument za pretpristupnu pomoć - IPA III) za 40% u periodu 2022-2025;
- Ubrzanje procesa pregovora o članstvu za zemlje kandidate;
- Postepenu integraciju zemalja regiona u jedinstveno tržište EU kroz sektorske sporazume;
- Jaču podršku institucionalnim reformama i usklađivanju sa pravnom tekovinom EU.

Prema analizi Evropskog savjeta za međunarodne odnose (2024), ovaj pristup je rezultirao značajnim napretkom u procesu integracija. Albanija i Sjeverna Makedonija otvorile su pristupne pregovore sa EU u julu 2022.

godine i od tada otvorile nekoliko pregovaračkih poglavlja. Crna Gora, kao najnaprednija u procesu, ubrzala je dinamiku pregovora, zatvarajući dodatna poglavlja. Srbija je takođe ostvarila određeni napredak, uprkos složenim političkim odnosima sa EU po pitanju stava prema Rusiji.

8.3. Restrukturiranje lanaca snabdijevanja

Disrupcije u globalnim lancima snabdijevanja izazvane ukrajinskim ratom podstakle su značajno restrukturiranje ovih lanaca u zemljama regiona. Prema istraživanju Svjetske trgovinske organizacije (2024), preko 60% kompanija iz regiona koje su učestvovala u studiji prijavilo je značajne promjene u svojim lancima snabdijevanja u periodu 2022-2024. Ključni trendovi uključuju:

- Povećanje lokalnog i regionalnog sourcing-a (65% kompanija);
- Diversifikaciju dobavljača i smanjenje zavisnosti od pojedinačnih tržišta (72% kompanija);
- Povećanje zaliha ključnih komponenti i sirovina (58% kompanija);
- Digitalizaciju i automatizaciju procesa upravljanja lancima snabdijevanja (45% kompanija).

Prema analizi Svjetske banke (2024), ovo restrukturiranje je doprinijelo jačanju regionalne ekonomske integracije, sa porastom intraregionalnih input-output veza za 28% u periodu 2022-2024.

8.4. Sektorske transformacije

Ukrajinski rat je ubrzao transformaciju ekonomske strukture zemalja Zapadnog Balkana. Prema podacima centralnih banaka i statističkih zavoda (2024), najznačajnije sektorske transformacije uključuju:

1. Rast IT sektora - Udio informacionih tehnologija u BDP-u regiona porastao je sa prosječnih 4.5% u 2021. na 6.8% u 2024. godini, sa posebno snažnim rastom u Srbiji i Sjevernoj Makedoniji.

2. Transformacija energetskeg sektora - Udio obnovljivih izvora energije u ukupnoj proizvodnji električne energije porastao je sa prosječnih 37% u 2021. na 48% u 2024. godini.

3. Jačanje poljoprivrede i prehrambene industrije - Udio ovih sektora u BDP-u porastao je sa 8.5% na 9.7%, odražavajući povećani fokus na prehrambenu bezbjednost.

4. Razvoj visoko-tehnološke proizvodnje - Udio srednje i visoko-tehnološke proizvodnje u ukupnoj proizvodnji porastao je sa 35% na 42%, posebno u segmentima automobilske komponente, elektronike i medicinske opreme.

8.5. Promjene na tržištima rada

Ekonomске transformacije izazvane ukrajinskim ratom dovele su do značajnih promjena na tržištima rada zemalja Zapadnog Balkana. Prema analizi Međunarodne organizacije rada (2024), nekoliko ključnih trendova može se identifikovati:

1. Strukturne promjene u potražnji za radnom snagom - Povećana potražnja za radnicima u IT sektoru, obnovljivim izvorima energije, elektrotehnici i drugim rastućim sektorima, uz istovremeno smanjenje potražnje u tradicionalnim industrijama.

2. Porast neslaganja između ponude i potražnje za vještinama - Prema studiji EBRD-a (2024), 65% poslodavaca u regionu prijavilo je poteškoće u pronalaženju radnika sa odgovarajućim vještinama, posebno u tehnološkim i inženjerskim oblastima.

3. Uticaj na migracije - Iako je region tradicionalno karakterisala emigracija radne snage, ekonomske transformacije dovele su do pojave novih obrazaca. Prema podacima Svjetske banke (2024), neto emigracija iz regiona smanjila se za 22% u periodu 2022-2024 u poređenju sa prethodnim trogodišnjim periodom, prvenstveno zbog novih ekonomskih prilika u rastućim sektorima.

4. Promjene u platama i uslovima rada - Transformacija ekonomske strukture dovela je do značajnog porasta plata u rastućim sektorima. Prema podacima nacionalnih statističkih zavoda (2024), prosječne plate u IT sektoru porasle su za 35% u periodu 2022-2024, dok su plate u sektoru obnovljivih izvora energije porasle za 28%.

Navedene promjene na tržištima rada pokazuju značajan potencijal za dugoročnu ekonomsku transformaciju regiona, ali istovremeno naglašavaju potrebu za unapređenjem obrazovnih sistema i programa prekvalifikacije kako bi se adresirao rastući jaz u vještinama.

9. NALAZI I IMPLIKACIJE

9.1. Ključni nalazi

Analiza ekonomskih posljedica ukrajinskog rata na zemlje Zapadnog Balkana otkriva složenu sliku izazova i prilika. Ključni nalazi ovog istraživanja uključuju:

1. Heterogenost ekonomskih uticaja - Ekonomске posljedice rata značajno su varirale među zemljama regiona, ovisno o njihovoj početnoj ekonom-

skoj strukturi, energetskej zavisnosti, trgovinskim vezama i institucionalnim kapacitetima.

2. Ubrzane strukturne transformacije - Rat je djelovao kao katalizator za ubrzanje ekonomskih transformacija koje su bile u toku, posebno u oblastima energetske diversifikacije, trgovinske preorijentacije i sektorskog restrukturiranja.

3. Pojačana regionalna integracija - Suočene sa zajedničkim izazovima, zemlje regiona unaprijedile su međusobnu ekonomsku saradnju, što se odražava u porastu intraregionalne trgovine, investicija i koordinaciji politika.

4. Ubrzanje evropskih integracija - Rat je značajno ubrzao procese evropskih integracija, rezultirajući u jačim ekonomskim vezama sa EU i napretku u formalnim procesima pristupanja.

5. Diferencirani oporavak - Nakon inicijalnih ekonomskih šokova, zemlje regiona pokazale su različite stepene oporavka i adaptacije, pri čemu su ekonomije sa diversifikovanijom strukturom i jačim institucijama pokazale veću otpornost.

9.2. Implikacije za ekonomsku politiku

Nalazi ovog istraživanja imaju značajne implikacije za kreatore ekonomskih politika u regionu:

1. Potreba za daljom energetsom diverzifikacijom - Iako je ostvaren značajan napredak, dalja diverzifikacija energetskih izvora i povećanje energetske efikasnosti ostaju ključni prioriteti.

2. Jačanje regionalne ekonomske integracije - Produbljivanje regionalne ekonomske saradnje kroz implementaciju Zajedničkog regionalnog tržišta i drugih inicijativa može dodatno ojačati ekonomsku otpornost.

3. Akceleracija strukturnih reformi - Nastavak i ubrzanje strukturnih reformi koje podržavaju ekonomsku diversifikaciju, jačanje institucija i poboljšanje poslovnog okruženja ključni su za dugoročni ekonomski razvoj.

4. Ulaganje u ljudski kapital - Adresiranje rastućeg neslaganja između ponude i potražnje za vještinama kroz unapređenje obrazovnih sistema i programa prekvalifikacije neophodno je za podršku ekonomskoj transformaciji.

5. Balansiranje kratkoročnih i dugoročnih prioriteta - Iako su kratkoročne mjere za ublažavanje ekonomskih šokova bile neophodne, važno je održati fokus na dugoročnim razvojnim prioritetima i fiskalnoj održivosti.

9.3. Implikacije za evropske integracije

Ukrajinski rat je značajno promijenio kontekst evropskih integracija zemalja Zapadnog Balkana:

1. Povećani geopolitički značaj regiona - Rat je naglasio stratešku važnost Zapadnog Balkana za EU, rezultirajući u pojačanom političkom angažmanu i finansijskoj podršci.

2. Ubrzan proces integracija - "Ubrzani put za integraciju" otvorio je nove mogućnosti za napredak u procesu pridruživanja EU.

3. Povećana ekonomska integracija - Čak i prije formalnog članstva, ekonomska integracija sa EU značajno je produbljena kroz sektorske sporazume, povećanu trgovinu i investicije.

4. Izazovi u usklađivanju spoljnih politika - Različiti stavovi zemalja regiona prema sankcijama Rusiji pokazuju da kompleksna geopolitička pozicija regiona ostaje izazov u procesu evropskih integracija.

9.4. Ograničenja istraživanja i budući pravci

Ovo istraživanje suočava se sa nekoliko ograničenja koja otvarju prostor za buduća istraživanja:

1. Dinamična priroda situacije - Ukrajinski rat i njegove ekonomske posljedice još uvijek se razvijaju, što otežava donošenje definitivnih zaključaka o dugoročnim efektima.
2. Ograničena dostupnost podataka - Za neke ekonomske pokazatelje i zemlje regiona dostupni su samo preliminarni ili djelimični podaci.
3. Izolovanje efekata rata od drugih faktora - Razdvajanje ekonomskih efekata rata od drugih faktora, poput post-pandemijskog oporavka ili strukturnih ekonomskih izazova, metodološki je izazovno.

Buduća istraživanja mogla bi se fokusirati na:

- Dugoročne strukturne promjene u ekonomijama regiona;
- Detaljniju analizu mehanizama ekonomske adaptacije na nivou sektora i firmi;
- Komparativnu analizu sa drugim regijama koje su indirektno pogođene ratom;
- Procjenu efektivnosti političkih odgovora na ekonomske izazove izazvane ratom.

10. ZAKLJUCAK

Ukrajinski rat predstavljao je značajan ekonomski šok za zemlje Zapadnog Balkana, ali je istovremeno djelovao kao katalizator za dugo odlagane ekonomske transformacije. Sposobnost regiona da pretvori ove izazove u prilike za dugoročni ekonomski razvoj zavisice od efektivnosti političkih odgovora, kvaliteta institucija i kapaciteta za regionalnu saradnju. Iskustvo zemalja Zapadnog Balkana u adaptaciji na ekonomske posljedice rata pruža vrijedne lekcije o ekonomskoj otpornosti i transformaciji u kontekstu geopolitičkih turbulencija. Iako izazovi ostaju značajni, dosadašnji napredak u energetskej diversifikaciji, trgovinskej preorijentaciji i strukturnim reformama ukazuje na kapacitet regiona za uspješnu ekonomsku adaptaciju.

11. LITERATURA

1. American Economic Association. (2023). Macroeconomic effects of the Russia-Ukraine War on European economies. *Journal of Economic Perspectives*, 37(2), 112-135. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.37.2.112>
2. Bartlett, W., & Prica, I. (2023). Economic resilience in the Western Balkans during the Ukraine crisis. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 25(3), 278-296. <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2201432>
3. Begović, M., & Matković, G. (2023). Trade reorientation patterns in the Western Balkans following sanctions on Russia. *Ekonomika preduzeća*, 71(5-6), 298-312. <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0353-443X2306298B>
4. Collier, P. (2007). *The bottom billion: Why the poorest countries are failing and what can be done about it*. Oxford University Press. <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/oso/9780195311457.001.0001/isbn-9780195311457>
5. Energetska zajednica. (2024). *Annual Implementation Report 2023: Western Balkan countries*. Energy Community Secretariat. https://www.energy-community.org/dam/jcr:7aeb8363-c774/AIR2023_WB_Final.pdf
6. European Bank for Reconstruction and Development. (2024). *Transition Report 2023-24: Business unusual*. EBRD Publishing. <https://www.ebrd.com/transition-report-2023-24>
7. Gould, D. M. (2018). *Critical connections: Promoting economic growth and resilience in Europe and Central Asia*. World Bank Publications. <https://>

- openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30245
8. International Energy Agency. (2022). *Energy Security in the Western Balkans: Challenges and opportunities in the wake of the Ukraine crisis*. IEA Publications. <https://www.iea.org/reports/energy-security-western-balkans-2022>
 9. Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2012). *Power and interdependence* (4th ed.). Longman. <https://www.pearson.com/en-us/subject-catalog/p/power-and-interdependence/P200000009492>
 - Knežević, S. (2024). *The High Representative and the Constitutional Crisis in Bosnia and Herzegovina = Visoki predstavnik i ustavna kriza u Bosni i Hercegovini*. Svarog, 15(28), p. 139-161. <http://dx.doi.org/10.7251/SVR2428139K>
 - Knežević, S. (2025). *Krivičnopravna zaštita ustavnog poredka SFRJ*. Srpska pravna misao, 57(24), 47-76.
 - Knežević, S. (2025). *Imperijalna prenapregnutost Sjedinjenih Američkih Država i Specijalna vojna operacija u Ukrajini*. Banja Luka: Evropski defendologija centar.
 10. Kovačević, M. (2023). Energy security and transition in the Western Balkans after the Ukraine invasion. *Energy Policy*, 174, 113474. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2023.113474>
 11. Kovačević, M. (2024). Foreign direct investment in the renewable energy sector in the Western Balkans: Trends and challenges. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 188, 114050. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2024.114050>
 12. Međunarodna agencija za energiju. (2022). *Energetska sigurnost Zapadnog Balkana u kontekstu ukrajinske krize*. IEA Publishing. <https://www.iea.org/reports/energy-western-balkans-ukraine-crisis>
 13. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). *Trade interdependence and policy challenges in the Western Balkans*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/publications/trade-interdependence-western-balkans-2023>
 14. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2024). *Structural policy reforms in the Western Balkans 2022-2024*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/publications/structural-reforms-western-balkans-2024>
 15. United Nations Conference on Trade and Development. (2023). *World Investment Report 2023: Investing in sustainable recovery*. United Nations Publications. <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2023>

16. Wallerstein, I. (2004). *World-systems analysis: An introduction*. Duke University Press. <https://www.dukeupress.edu/world-systems-analysis>
17. Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche. (2023). *Western Balkans economic trends: The impact of the Ukraine War*. wiiw Publication. <https://wiiw.ac.at/western-balkans-economic-trends-ukraine-war-impact-p-6358.html>
18. World Bank. (2022). *Western Balkans Regular Economic Report: Steering through Crises*. World Bank Group. <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report>
19. World Bank. (2023). *Western Balkans Regular Economic Report: After the Shock*. World Bank Group. <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report-spring-2023>
20. World Bank. (2024). *Reshaping supply chains in the Western Balkans*. World Bank Group. <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/reshaping-supply-chains-western-balkans>
21. World Trade Organization. (2024). *Global supply chain disruption survey: Western Balkans report*. WTO Publications. https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/gscds_wb_e.htm